

Sanja Bogović

FRAZEOLOGIJA U ČAKAVSKIM DIJALEKTOLOŠKIM RJEČNICIMA

Sanja Bogović, Pedagoški fakultet, Rijeka, pregledni članak, Ur.: 10. lipnja 1997.

UDK 808.62-087-3 : 801.561.8

U radu se analizira prezentacija i obrada frazema na primjeru osam rječnika čakavskih organskih jezičnih sustava.

S obzirom na sustavnost prezentacije i obrade rječnici su podijeljeni u tri skupine: sustavni, djelomično sustavni i nesustavni. Analizom je utvrđeno da prevladavaju rječnici s djelomično sustavnom prezentacijom i obradom frazema.

Polazeći od spoznaja stečenih analizom, u radu su ponuđena načela za sustavnu prezentaciju frazema u rječnicima organskih sustava.

Leksikografija je "dio znanosti o jeziku koja se bavi teorijom i praksom sastavljanja rječnika" određenih jezičnih sustava, pa tako i organskih govora. Organske je govore hrvatskoga jezika moguće hijerarhijski podijeliti u četiri skupine: narječje, dijalekt, skupina govora i mjesni govor.² U hrvatskoj dijalektologiji zasad prevladavaju rječnici mjesnih govora i tek rijetki rječnici skupina govora ili pak rječnici različitih mjesnih govora koji čak ne moraju pripadati istom narječju.³ Sintetskih djela toga tipa koja bi se odnosila na dijalekt ili narječje nema, premda je u planu izradba rječnika

1 Jasna Melvinger, *Leksikologija*, Pedagoški fakultet, Osijek, 1984., str. 118.

2 Ovi su termini, kao i njihovo teorijsko objašnjenje, najsustavnije izloženi u: Mišan Mogoš, *Čakavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb, 1977.

3 U radu Sanje Vulić, *O rječnicima izvornih čakavskih govora*, Rječnik i društvo, Zbornik radova sa znanstvenog skupa o leksikografiji i leksikologiji održanog 11-13. X. 1989. u Zagrebu, HAZU, Zagreb, 1993., str. 385., taksativno se navode rječnici mjesnih govora, rječnici skupina govora i rječnici različitih mjesnih govora koji ne pripadaju istoj skupini govora.

čakavskoga⁴ i kajkavskoga narječja.⁵ Nekoliko će se postojećih rječnika, koji će se analizirati u radu, objediniti nazivom *dijalektološki rječnici*, jer su sustavi kojih se leksik ekscerpira predmet istraživanja lingvističke discipline *dijalektologije*. U kroatističkoj dijalektologiji postoje i termini *dijalekatski*, *dijalekatni*, *dijalektalni rječnici* koji se izvode iz pojma *dijalekt* te su primjereniji pojmu *rječnik dijalekta*.

Leksikografija, dakle, podrazumijeva teoriju, odnosno, metodologiju sastavljanja i praksu pisanja rječnika. Metodologija se sastavljanja dijalektoloških rječnika po mnogočemu razlikuje od one koja se odnosi na sastavljanje rječnika standardnoga jezika.⁶ U kroatističkoj literaturi zasad postoji malo radova koji se bave tom problematikom.⁷ U ovom se radu analizira samo jedan jezični segment, i to status frazema u čakavskim dijalektološkim rječnicima. Analiza je provedena na sljedećim rječnicima:

- Jure i Pere Dulčić, *Rječnik bruškoga govora*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 7, sv. 2, JAZU, Zagreb, 1985.
- Božidar Finka i Antun Šojat, *Govor otoka Žirja*, Rasprave Instituta za jezik, knj. 1, Zagreb, 1968., str. 121-220 (rječnik, str. 184-206).
- J. Hamm, M. Hraste, P. Guberina, *Govor otoka Suska*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 1, Zagreb, 1956., str. 7-213 (rječnik, str. 146-185).
- Blaž Jurišić, *Rječnik govora otoka Vrgade*, Biblioteka Hrvatskoga dijalektološkog zbornika, knj. 1, II dio, JAZU, Zagreb, 1973.
- Pavao Mardešić-Centin, *Rječnik komiškoga govora*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 4, JAZU, Zagreb, 1977., str. 265-321.
- Milan Moguš, *Današnji senjski govor*, Senjski zbornik, god. II, sv. 2, Senj, 1966., str. 5-152 (rječnik, str. 115-146).
- Ankica Piasevoli, *Rječnik govora mjesta Sali*, Matica hrvatska - Ogranak Zadar, Zadar, 1993.

4 Usp. Milan Moguš, *Nacrt za rječnik čakavskoga narječja*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 7, sv. 1, JAZU, Zagreb, 1985., str. 319-336.

5 Usp. Antun Šojat, *Zasade rječnika hrvatskih kajkavskih govora*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 7, sv. 1, JAZU, Zagreb, 1985., str. 337-361.

6 Usp. Milan Moguš, *Nacrt za rječnik čakavskoga narječja*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 7, sv. 1, JAZU, Zagreb, 1985., str. 319-336.

7 Usp. Iva Lukežić, *Teorijske i metodološke pretpostavke za izradbu rječnika grobničkog govora*, Grobnički zbornik 3, Rijeka, 1994., str. 64-70.; Milan Moguš, *Nacrt za rječnik čakavskog narječja*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 7, sv. 1, JAZU, Zagreb, 1985., str. 319-336.; Agostina Piccoli, *Prolegomena za rječnik govora Montemitra*, Filologija, knj. 22-23, HAZU, Zagreb, 1994., str. 95-100.; Antun Šojat, *Zasade rječnika hrvatskih kajkavskih govora*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 7, sv. 1, JAZU, Zagreb, 1985., str. 337-361.; Sanja Vulić, *O rječnicima izvornih čakavskih govora*, Rječnik i društvo, Zbornik radova sa znanstvenog skupa o leksikografiji i leksikologiji održanog 11-13. X. 1989. u Zagrebu, HAZU, Zagreb, 1993., str. 383-387.; Sanja Vulić, *Struktura rječničkoga članka u rječnicima izvornih čakavskih govora*, Filologija, knj. 22-23, HAZU, Zagreb, 1994., str. 185-192. i dr.

- Zvonimir Turina, Anton Šepić-Tomin, *Rječnik čakavskih izraza - Područje Bakarca i Škrljeva*, Riječko književno i naučno društvo, Rijeka, 1977.

Frazeologija se određenoga jezičnoga sustava može prezentirati u općim jednojezičnim ili višejezičnim rječnicima, te zasebno u frazeološkim rječnicima. Dijalektološki su čakavski rječnici specifični po tome što je značenje frazema pisano standardnim hrvatskim jezikom, dakle, natuknica i značenje pripadaju istom jezičnom sustavu te bi takve rječnike bilo ispravnije zvati *istojezičnima*.⁸ Koliko mi je poznato, u dijelu kroatističke dijalektologije koji se odnosi na čakavsko narječje ne postoji niti jedan frazeološki rječnik. Frazemi su u istojezične ili višejezične rječnike uvršteni po formalnom kriteriju, tj. tako da se odredi ključna riječ frazema te se on uvrštava u natuknički članak one natuknice kojoj je izraz identičan izrazu ključne riječi frazema. Osnovna je zamjerka ovakvu načinu prezentiranja zanemarivanje sadržajne strane jezičnoga znaka.⁹ Naime, u frazemu pojedini leksemi prolaze proces semantičke preobrazbe čime se njihovo temeljno značenje mijenja. Tako primjerice u frazemu *izgubiti glavu* leksem *glava* gubi temeljno značenje 'dio tijela čovjeka i životinje u kojem je mozak'¹⁰ i poprima značenje 'život'. Upravo stoga ovaj kriterij imenujemo formalnim jer ne uzima u obzir sadržajnu stranu toga jezičnoga znaka. Drugi je pak problem pri određivanju ključne riječi kriterij odabira. Ako se *ključno* definira kao ono što je glavno, osnovno i od presudne važnosti, onda bi unutar frazema ključna sastavnica bila ona koja najjasnije upućuje na značenje frazema, odnosno, ona koja je semantički najtransparentnija. Uzme li se u obzir taj kriterij, u frazemu bi *ići kao muha bez glave* ključna riječ bila *muha* jer su u značenju ovoga frazema ključne riječi 'smeteno/smušeno/bez promišljanja/nasumce/stihijski'¹¹, koje se odnose na način kretanja, a one nedvojbeno imaju zajednički sem sa sastavnicom *muha*. Odrednica *bez glave* semantički intenzivira značenje frazema. Da je ova sastavnica ključna, vidi se i iz činjenice što se ona ne može zamijeniti nekim drugim leksemom bez promjene značenja, dok se sastavnica *ići* može zamijeniti sastavnicama *letjeti*, *poletjeti*, *hodati* i *sl.*, a odrednica *bez glave* može se katkad izostaviti bez ikakvih promjena u značenju frazema. Moguće je dakle zaključiti da je značajka ključne riječi nemogućnost zamjene drugom sastavnicom ili makar nemogućnost zamjene

8 Usp. Milan Muguš, *Nacrt za rječnik čakavskoga narječja*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 7, sv. 1, JAZU, Zagreb, 1985., str. 332.

9 To međutim nije slučaj samo u prezentaciji frazema u rječniku, već se on sustavno ostvaruje i u analizi i klasifikaciji frazema koja se provodi isključivo na razini strukture, dok se klasifikacija frazema po semantičkom kriteriju zapostavlja. Iznimka je pritom rad Marije Turk, *Izreke u govorima otoka Krka*, Krčki kalendar 1994, Krk, 1994., str. 110-117. Razlog je učestalijoj prezentaciji i analizi frazema u skladu s izrazom u tome što je struktura stabilna, a stabilnost omogućuje reproduciranje frazema u gotovu, neizmijenjenu obliku.

10 Vladimir Anič, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb, 1991., str. 164.

11 Frazem i njegovo značenje preuzeti su iz: Josip Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1982., str. 356-357.

te sastavnice sastavnicom s kojom nema ni jednoga zajedničkoga sema.¹² Pri promišljanju se o obama navedenim problemima valja koristiti spoznajama semantike, koje, na žalost, nisu egzaktno mjerljive niti utvrdive te podliježu različitim iščitavanjima i prosudbama. Jednoznačnija je svakako uporaba već postojećega kriterija koji polazi od vrsta riječi sastavnica, pa je ključna riječ u frazemu prva navedena imenica, ako je frazem nema, onda je to pridjev, zatim glagol, prilog, zamjenica ili broj.¹³ Budući da je to kriterij prema kojemu (ni)su uvršteni frazemi u sve analizirane rječnike, u ovom radu polazimo od njega.

U analiziranim su rječnicima frazemi prezentirani na dva načina: kao dio rečenice kojom se ovjerava uporaba natuknice, ili su izdvojeni zasebno unutar natukničkoga članka, te su obično i grafički drukčije označeni.

S obzirom na način prezentacije frazema, rječnike možemo podijeliti na nesustavne, djelomično sustavne i sustavne, a kriteriji su za određivanje sljedeći:

1. formalni kriterij uopće nije uzet u obzir, dakle, frazem naveden u tijelu leksikografskoga članka nije ni u strukturnom niti u semantičkom smislu povezan s natuknicom
2. formalni kriterij je djelomično uzet u obzir, što znači da je u frazemu navedenu u tijelu leksikografskoga članka jedna od sastavnica istovjetna izrazu natuknice, ali se ne uzima u obzir kriterij prema kojemu je ključna riječ prva imenica u frazemu, pa potom pridjev itd.
3. formalni kriterij je u potpunosti uzet u obzir, jer je ključna riječ frazema navedena u tijelu leksikografskoga članka izrazom identična natuknici, a pritom je uziman u obzir kriterij odabira ključne riječi.

U koju od navedenih skupina ulazi analizirani rječnik, ovisi o frekventnosti prezentacije prema navedenim kriterijima te o nesustavnom i bezrazložnom miješanju kriterija.

Ponajprije će se razmotriti rječnici s nesustavnim bilježenjem frazema. U *Rječniku govora mjesta Sali* su prema ocjeni Nikice Kolumbića "dosta brojne jezične fraze, izreke i poslovice, pa bi se rječnik mogao na neki način nazvati i frazeološkim".¹⁴ Da tomu nije tako, svjedoči činjenica da rječnička natuknica nije ni jedan cjelovit frazem. Najbrojniji su frazemi navedeni kao potvrda natuknici, a nesustavno se u rječnik unose frazemi prema svim trima navedenim kriterijima. Tako je u navedenu

¹² Jedan od primjera koji bi mogli poslužiti za demantiranje ove teze jest frazem *gdje je Bog/vrag rekao laku noć*. Međutim, ključne sastavnice *Bog* i *vrag*, bez obzira na oprečnost tih pojmova, imaju zajednički sem apstraktnosti, nedokučivosti i ljudima nepojmljive dimenzionalnosti koji je temeljni za značenje frazema i koji sugerira, ne samo daljinu, već i nepristupačnost i nedokučivost.

¹³ Navedeni kriterij je uspostavljen u: Josip Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1982., str. VII.

¹⁴ Ankica Piasevoli, *Rječnik govora mjesta Sali*, Matica hrvatska - Ogranak Zadar, Zadar, 1993. (Ocjene rječnika, str. 450.).

rječniku prema prvom kriteriju unijet frazem *ćapati nazub* u rečenici "Ja ne hajen svidočiti, bo me moru oni drugi ćapati nazub" (podcrtala S. B.) koja je potvrda natuknici **svidočiti**.¹⁵ Prema drugom se kriteriju u rječnik uvrštavaju poredbeni frazemi¹⁶ koji se navode prema riječi koja se uspoređuje, dakle, prema riječi koja stoji prije poredbene strukture *kako + ...*, bez obzira na to slijedi li iza nje imenica ili koja druga riječ koja bi prema hijerarhijskoj strukturi imala biti ključnom riječju, primjerice frazem *lip kako bambin* stoji uz natuknicu **lip**, premda bi prema navedenom kriteriju trebao stajati uz imenicu **bambin**.¹⁷ Primjer unošenja prema trećem kriteriju jest podcrtani frazem u rečenici "Ni ga viti u gaćami, a pun je huncutarije" (podcrtala S. B.) koja je potvrda natuknici **gaće**, a što odgovara svim kriterijima.¹⁸ Za ovaj su rječnik karakteristične i druge nesustavnosti koje proizlaze iz teoretskih neupućenosti, a tiču se problema određivanja granica frazema i uopće spoznaja o tome što je frazem. Posljedica su toga necjeloviti frazemi kao natuknica, npr. *na žulj*,¹⁹ premda je u potvrdi te sveze naveden cjelovit frazem "Ča je misli da mu neću ofriti, baš mi je sta na žulj" (podcrtala S. B.) i pogrešno određivanje karaktera te veze koja se određuje kao uzrečica. U *Rječniku govora mjesta Sali* frazemi su zabilježeni nesustavno, bez uzimanja u obzir ikakve metodologije ili kriterija.

Rječnici s djelomično sustavno prezentiranim frazemima udovoljavaju samo drugom kriteriju ili se u njima miješaju drugi i treći kriterij, uz prevladavanje drugoga. U *Rječniku komiškoga govora*²⁰ Pavla Mardešića-Centina svaka se natuknica ne ovjerava, pa je broj uvrštenih frazema znatno manji, a prevladavaju poredbeni frazemi. Samo je djelomično udovoljeno formalnome kriteriju jer je u frazemu navedenu u tijelu leksikografskoga članka barem jedna od sastavnica istovjetna izrazu natuknice, ali se ne uzima u obzir kriterij prema kojemu je ključna riječ prva imenica u frazemu, pa potom pridjev itd. Tako, primjerice frazem *drèto kako svičà*²¹ stoju uz natuknicu **drèto**, a ne uz imenicu **svičà** uz koju bi trebao stajati prema hijerarhijskom odabiru ključne riječi.

Leksički fond *Rječnika čakavskih izraza*²² autora Zvonimira Turine i Antona Šepića-Tomina poblizje je označen geografskom odrednicom *Područje Bakarca i*

15 Isto, str. 346.

16 Usp. Josip Matešić, *O poredbenom frazemu u hrvatskom jeziku*, Filologija, br. 8, Zagreb, 1978., str. 211-217.

17 Ankica Piasevoli, *Rječnik govora mjesta Sali*, Matica hrvatska - Ogranak Zadar, Zadar, 1993., str. 164.

18 Isto, str. 92.

19 Isto, str. 210.

20 Pavao Mardešić-Centin, *Rječnik komiškoga govora*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 4, JAZU, Zagreb, 1977., str. 265-321.

21 Isto, str. 279.

22 Zvonimir Turina, Anton Šepić-Tomin, *Rječnik čakavskih izraza - Područje Bakarca i Škrljeva*, Riječko književno i naučno društvo, Rijeka, 1977.

Škrljeva, premda su u nj uključeni i leksemi drugih mjesnih govora. Stoga je ovo rječnik skupine govora, štoviše, skupine govora koji pripadaju dvama različitim dijalektima: ikavsko-ekavskom i ekavskom dijalektu trsatsko-bakarskoga i crikveničkoga tipa.²³ Na ovaj se rječnik odnosi isto što i na prethodno navedeni rječnik, uz iznimku nekoliko primjera koji ovo djelo obogaćuju značenjem frazema, tako primjerice uz natuknicu **obūt, obuvāt** stoji "*dāl se obūt! - povjerovao je!*".²⁴ U Rječniku se navode i inačice nekih frazema, i to unutar iste leksikografske jedinice (*dat ću ti mirlin/rog!*²⁵) ili unutar dviju različitih jedinica (frazem *copnul je kod vrećina* pod natuknicom **cōpnut**²⁶ i frazem *hljusnul je kod vrećina* pod natuknicom **hljūsnut**²⁷). Iz navedenih je primjera vidljivo da se ne uzima u obzir standardna konvencija²⁸ bilježenja frazema, prema kojoj bi glagol u frazemu trebao biti u infinitivu.

U rječniku Božidara Finke i Antuna Šojata, priloženu kao dodatak raspravi *Govor otoka Žirja*²⁹ frazemi su rijetki, a sastavni su dio oprimjerenja natuknice. Jedan je od značajnijih problema činjenica da se ne navode značenja frazema te je u nekim primjerima bilo teško zaključiti radi li se o slobodnoj ili neslobodnoj svezi riječi, primjerice, u rečenici *bāš su ovē mūhe vražjê, sēle su mi nā vr glāvê*³⁰ sveza *sēle su mi nā vr glāvê* može biti slobodna, dakle, nekomu su muhe uistinu sjele na vrh glave, ili je sveza neslobodna, čime zbroj značenja sastavnica nije jednak značenju sveze, već ona znači *dosaditi, dojaditi*. Navedeni je, uvjetno rečeno, frazem bio potvrda natuknici **sēsti**, za razliku od njega frazem *rādi ka bravīnac*³¹ potvrda je natuknici **bravīnac**, pa je moguće zaključiti da nema sustavnosti glede uvrštavanja frazema pod pojedinu natuknicu po hijerarhijskom kriteriju vrsta riječi. Jedina su skupina frazema kojima autori navode značenje tzv. tautološke strukture: pridjev + pridjev iste osnove izveden sufiksom *-ast*,³² primjerice *bīl̄b bilcāst̄b*³³ uz natuknicu

23 Usp. Iva Lukežić, *Trsatsko-bakarska i crikvenička čakavština*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1996.

24 Zvonimir Turina, Anton Šepić-Tomin, *Rječnik čakavskih izraza - Područje Bakarca i Škrljeva*, Riječko književno i naučno društvo, Rijeka, 1977., str. 125.

25 Isto, str. 109.

26 Isto, str. 29.

27 Isto, str. 63.

28 Termin *standardna konvencija* preuzet je iz rada Vesne Muhvić-Dimanovski, *Neki problemi prezentacije frazeologizama u frazeološkim i općim rječnicima*, Filologija, knj. 20-21, HAZU, Zagreb, 1992.-1993., str. 326., a podrazumijeva oblik frazema prilagođen prezentiranju u rječnicima, prema kojemu glagol mora biti u infinitivu, a imeničke riječi u nominativu.

29 Božidar Finka i Antun Šojat, *Govor otoka Žirja*, Rasprave Instituta za jezik, knj. 1, Zagreb, 1968., str. 121-220 (rječnik, str. 184-206).

30 Isto, str. 200.

31 Isto, str. 186.

32 O terminu i pojmu tautološke strukture vidi u: Zorica Vučetić, *O pridjevskom i priloškom frazeologizmu*, Filologija, knj. 20-21, Zagreb, 1992.-1993., str. 542-543.

33 Božidar Finka i Antun Šojat, *Govor otoka Žirja*, Rasprave Instituta za jezik, knj. 1, Zagreb, 1968., str. 185.

bilcãst u značenju 'sasvim bijel' i *krcãt-krcãstã*³⁴ uz natuknicu **krcãst** u značenju 'koji je do kraja krcat'.

Rječnik mjesnoga govora Senja dodan je raspravi Milana Mogušã *Današnji senjski govor*.³⁵ Većina je frazema u njemu prezentirana u okviru potvrde natuknice, pa je razumljivo da nisu u nominativnom ili infinitivnom obliku. Iznimku međutim čine neki frazemi kojima se ključna riječ rijetko rabi izvan neslobodne veze, pa je uporaba takve natuknice ovjerena samo u frazemu. Takvi su frazemi zabilježeni prema standardnoj konvenciji, a određeni su izrazima: *fraza, izraz, preneseno značenje* i redovito im se navodi značenje, primjerice, uz natuknicu **prěša** stoji: "*osobito u izrazu: na fûgu i prěšu = velikom brzinom, žurbom*".³⁶ Najbrojniju skupinu čine poredbeni frazemi. Zanimljivi su, ne toliko u leksikografskom koliko u tvorbenom smislu, pridjevski frazemi s tautološkom strukturom tipa *běl belcãt*, odnosno, njihov komparativ koji se tvori prema istom modelu, *belcãt belcaměnti*. Uz obje se navedene strukture ne navodi značenje frazema, dok se uz frazeme u užem smislu, dakle, uz one u kojima su sastavnice prošle intenzivniji stupanj semantičke preobrazbe, značenje navodi jer su oni semantički neprozirni, npr. "*grě mu u krmũ* (tj. sretan je)".³⁷ Pri uvrštavanju se frazema pod određene natuknice ne uzima u obzir sustavno formalni kriterij odabira ključne riječi. Zbog svega bi navedenoga rječnici Žirja i Senja ulazili u skupinu rječnika u kojima se frazemi prezentiraju djelomično sustavno. Valja, međutim, istaknuti da su oba rječnika dodaci opsežnim dijalektološkim raspravama i da im je cilj ilustrativnost, što i sami autori navode u predgovorima rječnicima.³⁸

Jedan je od rijetkih čakavskih rječnika u kojemu su sakupljene leksičke jedinice određene skupine govora *Rječnik govora otoka Vrgade*³⁹ Blaža Jurišićã. Činjenica da se u ovom rječniku vrgadinski govor uspoređuje "s književnim jezikom i s nekim lokalnim govorima čakavskoga i štokavskoga narječja oduzima ovom rječniku značajku rječnika strogo ograničenoga na jedan lokalni govor i pretvara ga u komparativni rječnik svoje vrste."⁴⁰ Nama zanimljivi frazemi prezentirani su u okviru rečenice ili sintagme kojom se ovjerava uporaba natuknice (razumljivo je stoga da nisu prezentirani u nominativnom ili infinitivnom obliku). Kako je, međutim, natuknica

34 Isto, str. 192.

35 Milan Moguš, *Današnji senjski govor*, Senjski zbornik, god. II, sv. 2, Senj, 1966., str. 5-152, (rječnik, str. 115-146).

36 Isto, str. 136.

37 Isto, str. 124.

38 Usp. Milan Moguš, *Današnji senjski govor*, Senjski zbornik, god. II, sv. 2, Senj, 1966., str. 115. i Božidar Finka i Antun Šojat, *Govor otoka Žirja*, Rasprave Instituta za jezik, knj. 1, Zagreb, 1968., str. 184.

39 Blaž Jurišić, *Rječnik govora otoka Vrgade*, Biblioteka Hrvatskoga dijalektološkog zbornika, knj. 1, II dio, JAZU, Zagreb, 1973.

40 Isto, str. 7.

činjenica govora otoka Vrgade, i frazemi prezentirani u rečenicama su frazemi istoga govora, a ne ostalih govora kojih je leksik zapisan u rječniku. Kao ovjera natuknice navode se neke slobodne i neslobodne veze, a budući da se za većinu frazema ne navodi značenje, teško je razlučiti o kojem se tipu veze radi. Pri uvrštavanju se frazema pod određene natuknice ne uzima u obzir u cijelosti formalni kriterij, pa i ovaj rječnik ulazi u najbrojniju skupinu rječnika s djelomično sustavno prezentiranom frazeološkom građom.

*Rječnik bruškoga govora*⁴¹ samostalno je leksikografsko djelo u kojem se kao ilustracija uporabe natuknice navodi obilje govornih primjera. "Ti primjeri redovito nisu autorske konstrukcije (...), nego prigodne izvorne izreke (često su to poslovice, kletve i druge stalne rječničke sveze poznate i prepoznatljive svakom izvornom govorniku), pomno odabrane i znački iskorištene."⁴² Za temu su ovoga rada osobito zanimljive *stalne rječničke sveze poznate i prepoznatljive svakom izvornom govorniku* jer su po definiciji bliske frazemima. Međutim, pri uvrštavanju tih sveza pod određenu natuknicu ima nesustavnosti. Premda malobrojni, postoje neki frazemi koji uopće na udovoljavaju formalnome kriteriju, dakle, ni jedna od frazemskih sastavnica izrazom nije identična izrazu natuknice, tako primjerice u potvrdi natuknice **dobit**⁴³ "*Dõbi je igrũ i pĩneze, põk vĩtli glovõn* (tj. pun je oholosti)" stoji frazem *vĩtli glovõn* kojemu se čak navodi i značenje. Glede odabira ključne riječi frazema (prema kojoj se onda uvrštava u određenu leksikografsku jedinicu) postoje nesustavnosti, pa se za dio frazema uzima u obzir kriterij uspostavljen u Matešićevu rječniku, a za dio ne. No, ta se nesustavnost djelomično rješava time što su neki frazemi uvršteni u dvije različite natuknice, npr. frazem *nõšli su se kakõ lĩma i acõl* naveden je pod natuknicom **acõl**⁴⁴ i pod natuknicom **lĩma**⁴⁵. Poredbeni se frazemi prezentiraju pod natuknicom koja je ujedno i prvi član poredbene strukture, dakle, nalazi se ispred poredbene riječi *kako*. Ovaj je postupak opravdan time što se onda unutar iste leksikografske jedinice navode svi poredbeni frazemi s istim *comparandumom*. Ako oni nisu sinonimni, navodi se značenje svakoga frazema, primjerice, uz natuknicu **sũh, -o, -o** stoji "1. suh, bez vlage: *Sũh je kakõ cõk*; 2. mršav: *Sũh je kakõ bakalõr*."⁴⁶ Posebna je vrijednost ovoga rječnika što uz neke frazeme koji se ostvaruju samo u govoru Brusja, čime ulaze u skupinu etnografskih frazema,⁴⁷ postoje detaljnije

41 Jure i Pere Dulčić, *Rječnik bruškoga govora*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 7, sv. 2, JAZU, Zagreb, 1985.

42 Božidar Finka, *O rječniku Jure i Pere Dulčića i o njegovu jeziku*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 7, sv. 2, JAZU, Zagreb, 1985., str. 376.

43 Jure i Pere Dulčić, *Rječnik bruškoga govora*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 7, sv. 2, JAZU, Zagreb, 1985., str. 434.

44 Isto, str. 389.

45 Isto, str. 520.

46 Isto, str. 669.

47 Usp. Marija Turk, *Naznake o podrijetlu frazema*, Fluminensia, god. 6, br. 1-2, Rijeka, 1994., str. 38.

odrednice koje upućuju na podrijetlo frazema. Tako se, primjerice, frazemima *pōč pod murvāc* i *zagnjoŕit murvāc*⁴⁸ u značenju 'umrijeti', etimologija objašnjava činjenicom da je na bruškom groblju veliko stoljetno stablo murve. Uz neke se frazeme bilježi registar kojim se korisniku pruža informacija o uporabi frazema, kao u primjeru "*Tō ti je kriposno kakō jūhā od hubōtnice* (posprdno, tj. nema u njoj krepkoće)".⁴⁹ Većina je frazema navedena samostalno, dakle izvan rečenice kojom se ovjerava uporaba natuknice, i oni su zabilježeni u skladu sa standardnom konvencijom, a značenje se navodi svim frazemima. Uprkos činjenici da frazeološki materijal nije u formalnom smislu prezentiran sustavno, ovaj je rječnik neiscrpno vrelo frazema toga mjesnoga govora, a nekim svojim odrednicama, primjerice, navođenjem etimologije etnografskih frazema, navođenjem registra, sinonimnih poredbenih frazema i sl., ovaj rječnik može biti predložkom za prezentiranje frazema unutar istojezičnoga rječnika.

Treću pak skupinu čakavskih rječnika čine ona leksikografska djela u kojima su frazemi prezentirani sustavno, kao što je to slučaj s rječnikom govora otoka Suska.⁵⁰ Frazemi su u njemu redovito dio rečenice kojom se ovjerava uporaba natuknice, a prezentirana je bogata frazeološka građa. Oblik je prezentiranih frazema u skladu sa standardnom konvencijom, a s obzirom na strukturu, najbrojniji su poredbeni frazemi (*carjēn 'ko ē arbūn*⁵¹) i frazemi s tautološkom strukturom (*b'ēli b'elāχn*⁵²). Budući da je njihovo značenje semantički transparentno, uz njih se ne navodi značenje frazema. Za frazeme čije su sastavnice prošle semantičku pretvorbu te je značenje frazema različito od zbroja značenja sastavnica navodi se značenje frazema, čime se olakšava uporaba rječnika onim čitateljima koji nisu izvorni govornici i koji izvan konteksta ne bi mogli shvatiti značenje neslobodne veze. Ovaj je rječnik bogatiji i određenjem, pa neke uz neslobodne veze stoji odrednica *fraza*.⁵³ Kao ovjeru svemu navedenom, ali i kao eventualni predložak uvrštavanju frazema u natuknicu dijalektološkoga rječnika navodimo sljedeću natuknicu: "*kosŕna*, f. u frazi: *p'ōč f kosŕne* (o mlijeku, zgrušati se)."⁵⁴ Pod nekim se natuknicama navode frazemi koji pripadaju istom semantičkom polju. Tako uz natuknicu *ō-sebe* stoje frazemi *mōre ō-sebe* (ima tvrdu stolicu) i *yrē ō-sebe* (ima mekanu stolicu),⁵⁵ a uz natuknicu *ondān* frazemi *on pārv*

48 Jure i Pere Dulčić, *Rječnik bruškoga govora*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 7, sv. 2, JAZU, Zagreb, 1985., str. 540.

49 Isto, str. 511.

50 J. Hamm, M. Hraste, P. Guberina, *Govor otoka Suska*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 1, Zagreb, 1956., str. 7-213 (rječnik, str. 146-185).

51 Isto, str. 151.

52 Isto, str. 152.

53 Teško je danas razlučiti je li odrednica istoznačna današnjem poimanju termina *frazem*.

54 J. Hamm, M. Hraste, P. Guberina, *Govor otoka Suska*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 1, Zagreb, 1956., str. 164.

55 Isto, str. 170.

dān u značenju 'prekjučer' i *prekon pãrvi dān* u značenju 'prekprekjučer'.⁵⁶ Zbog svega bi navedenoga rječnik priložen raspravi *Govor otoka Suska* ulazio u skupinu rječnika u kojima su frazemi prezentirani sustavno.

Iz provedene se analize vidi da su najbrojniji rječnici s djelomično sustavno prezentiranim frazemima. Razlog je tomu vjerojatno činjenica da autorima nije ni bio cilj prezentirati frazeme već su, kao ovjeru natuknice, osim slobodnih veza riječi navodili i neslobodne. Frazem, dakle, nije cilj nego sredstvo. Polazeći od tih spoznaja, pokušat ćemo dati predložak za sustavnu prezentaciju frazema u istojezičnim rječnicima:

- frazemi su uvršteni u tijelo članka, kao ovjera uporabe natuknice; kraticom *fraz.* ili nekim drugim grafičkim znakom valja ih odvojiti od slobodnih veza riječi;
- frazemi moraju biti prezentirani u skladu sa standardnom konvencijom koja propisuje nominativni ili infinitivni oblik frazema; za frazeme koji se ne mogu prevesti u jedan od tih dvaju oblika zbog morfosintaktičkih ograničenja valja navesti najfrekventniji oblik frazema;
- izraz natuknice mora biti jednak izrazu ključne riječi frazema (ključna se riječ odabire prema formalnom kriteriju: ako u frazemu postoji jedna ili više imenica, ključna je riječ prva imenica, ako nema imenice, ključna je riječ prvi navedeni pridjev, ako nema imenice ni pridjeva, ključna je riječ prvi glagol, potom prilog, zamjenica i na kraju broj);
- kod poredbenih se frazema iznimno mogu navesti svi frazemi s identičnim *comparandumom*;
- ako postoje frazemske inačice, bilo da se ostvaruju alternativnim ili fakultativnim sastavnicama, potrebno ih je navesti i grafički prezentirati na odgovarajući način;
- potrebno je uputiti na sinonimne frazeme;
- poželjno je navesti informaciju o uporabnoj vrijednosti frazema koristeći registre tipa: *arh.*, *knji.*, *uzv.*, *šalj.*, *vulg.* i dr.; za frazeme koji se rabe samo unutar opisanoga jezičnoga sustava valja navesti odrednicu *etnograf. fraz.*;
- svakomu frazemu valja navesti značenje; osim tumačenja značenja frazema, mogu se navesti i istoznačni frazemi standardnoga jezika,⁵⁷ dakle, primijeniti postupak koji se rabi pri navođenju značenja leksema u istojezičnim rječnicima;⁵⁸
- svaki frazem treba akcentuirati.

⁵⁶ Isto, str. 170.

⁵⁷ Ovaj je postupak djelomično primjenjivan u dvojezičnom rječniku M. Hraste i P. Šimunovića, *Čakavisch-deutsches Lexikon*, Teil 1, Kdn-Wien, 1979. (usp. primjerice natuknicu **glava**).

⁵⁸ Usp. Milan Moguš, *Nacrt za rječnik čakavskoga narječja*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 7, sv. 1, JAZU, Zagreb, 1985., str. 330.

Primjena sviju navedenih odrednica znatno bi opteretila dijalektološke rječnike, osobito one manjega opsega, pa je stoga u takvim djelima potrebno reducirati neke informacije. Nadalje, broj informacija koje će se unijeti u rječnik ovisi i o njegovoj namjeni; tako je razumljivo da se u rječnik namijenjen izvornim govornicima neće unositi podaci o stilskoj uporabi frazema jer bi oni bili zalihosni, ako se, međutim, rječnik namjenjuje govornicima koji ne poznaju jezični sustav, a žele ga naučiti, takvi su podaci nužni. Sve bi se ove teze *mutatis mutandis* mogle primjenjivati i u dijalektološkom frazeološkom rječniku kojemu bi se mogli dodati još i podaci o podrijetlu pojedinih frazema, te obvezatno oprimjerenje.

LITERATURA I IZVORI

IZVORI:

1. Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb, 1991.
2. Jure i Pere Dulčić, *Rječnik bruškoga govora*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 7, sv. 2, JAZU, Zagreb, 1985.
3. Božidar Finka i Antun Šojat, *Govor otoka Žirja*, Rasprave Instituta za jezik, knj. 1, Zagreb, 1968., str. 121-220 (rječnik od 184 do 206 str.).
4. J. Hamm, M. Hraste, P. Guberina, *Govor otoka Suska*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 1, Zagreb, 1956., str. 7-213 (rječnik od 146 do 185 str.).
5. M. Hraste i P. Šimunović, *Čakavisch-deutsches Lexikon, Teil 1*, Köln-Wien, 1979.
6. Blaž Jurišić, *Rječnik govora otoka Vrgade*, Biblioteka Hrvatskoga dijalektološkog zbornika, knj. 1, II dio, JAZU, Zagreb, 1973.
7. Pavao Mardešić-Centin, *Rječnik komiškoga govora*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 4, JAZU, Zagreb, 1977., str. 265-321.
8. Josip Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1982.
9. Milan Moguš, *Današnji senjski govor*, Senjski zbornik, god. II, sv. 2, Senj, 1966., str. 5-152, (rječnik od 115 do 146 str.).
10. Ankica Piasevoli, *Rječnik govora mjesta Sali*, Matica hrvatska - Ogranak Zadar, Zadar, 1993.
11. Zvonimir Turina, Anton Šepić-Tomin, *Rječnik čakavskih izraza - Područje Bakarca i Škrljeva*, Riječko književno i naučno društvo, Rijeka, 1977.

LITERATURA:

1. Božidar Finka, *O rječniku Jure i Pere Dulčića i o njegovu jeziku*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 7, sv. 2, JAZU, Zagreb, 1985., str. 373-380.
2. Iva Lukežić, *Teorijske i metodološke pretpostavke za izradbu rječnika grobničkog govora*, Grobnički zbornik 3, Rijeka, 1994., str. 64-70.
3. Iva Lukežić, *Trsatsko-bakarska i crikvenička čakavština*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1996.
4. Josip Matešić, *O poredbenom frazemu u hrvatskom jeziku*, Filologija, br. 8, Zagreb, 1978., str. 211-217.

5. Jasna Melvinger, *Leksikologija*, Pedagoški fakultet, Osijek, 1984.
6. Antica Menac, *Frazeologija u različitim tipovima jednojezičnih hrvatskih rječnika*, Filologija, knj. 22-23, Zagreb, 1994. str. 161-168.
7. Milan Moguš, *Čakavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb, 1977.
8. Milan Moguš, *Nacrt za rječnik čakavskoga narječja*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 7, sv. 1, JAZU, Zagreb, 1985., str. 319-336.
9. Vesna Muhvić-Dimanovski, *Neki problemi prezentacije frazeologizama u frazeološkim i općim rječnicima*, Filologija, knj. 20-21, HAZU, Zagreb, 1992.-1993., str. 323-329.
10. Agostina Piccoli, *Prolegomena za rječnik govora Montemitra*, Filologija, knj. 22-23, HAZU, Zagreb, 1994., str. 95-100.
11. Marko Samardžija, *Leksikologija hrvatskoga jezika i povijest hrvatskoga jezika u XX. stoljeću*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
12. Antun Šojat, *Zasade rječnika hrvatskih kajkavskih govora*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 7, sv. 1, JAZU, Zagreb, 1985., str. 337-361.
13. Marija Turk, *Izreke u govorima otoka Krka*, Krčki kalendar 1994, Krk, 1994., str. 110-117.
14. Marija Turk, *Naznake o podrijetlu frazema*, Fluminensia, god. 6, br. 1-2, Rijeka, 1994., str. 37-47.
15. Zorica Vučetić, *O pridjevskom i priloškom frazeologizmu*, Filologija, knj. 20-21, Zagreb, 1992.-1993., str. 539-549.
16. Sanja Vulić, *O rječnicima izvornih čakavskih govora*, Rječnik i društvo, Zbornik radova sa znanstvenog skupa o leksikografiji i leksikologiji održanog 11-13. X. 1989. u Zagrebu, HAZU, Zagreb, 1993.
17. Sanja Vulić, *Struktura rječničkoga članka u rječnicima izvornih čakavskih govora*, Filologija, knj. 22-23, HAZU, Zagreb, 1994., str. 185-192.

SUMMARY

Sanja Bogović

PHRASEOLOGY IN CHAKAVIAN DIALECTOLOGICAL DICTIONARIES

The paper analyses the presentation and processing of idioms in eight dictionaries of chakavian organic language systems.

According to the systematicity of their presentation and elaboration, the dictionaries are divided into three groups: systematic, partially systematic and non-systematic. Their analysis has shown the prevalence of dictionaries with partially systematic presentation and processing of idioms.

Based on the results of the analysis, the paper presents procedures for a systematic presentation of idioms in organic language dictionaries.